

Ștefan Bratosin este profesor universitar doctor clasă excepțională 1 la Universitatea din Montpellier Paul Valéry. Este doctor în Științele comunicării (Universitatea din Lille Charles de Gaulle) și doctor în teologie reformată (Universitatea din Aix-en-Provence). El deține titlurile de doctor honoris causa și profesor honoris causa al mai multor universități din străinătate. Este directorul axei 1 a centrului de cercetare CORHIS (UR 7400), director al revistei academice ESSACHESS – Journal for Communication Studies și președinte al IARSIC. De asemenea, este co-director al masteratului „Comunicare Publică și Politică”. Din 2008, deține fără întrerupere titlurile de PEDR și PES (pentru excelența științifică) și conduce doctorate în domeniul său pe teme de cercetare precum: media clasice și digitale, comunicarea publică și politică, spațiul public, cultura media (populară), religii, organizații și instituții deschise și semi-închise (inclusiv leadership și autoritate).

Ștefan Bratosin, *Materialismul religios. Iluziile unei împliniri umane virale*

© 2025 Institutul European, pentru prezenta ediție în limba română

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, Str. Bălușescu nr. 2, 700309, OP 6, CP 1309

euroedit@hotmail.com; www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BRATOSIN, ȘTEFAN

Materialismul religios: iluziile unei împliniri umane virale /

Ștefan Bratosin. - Iași: Institutul European, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-24-0418-5

2

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

PRINTED IN ROMANIA

Ștefan BRATOSIN

Materialismul religios

Iluziile unei împliniri umane virale

INSTITUTUL EUROPEAN

2025

Tabla de materii

Cuvânt-înainte / 7
Despre ce vorbim / 13
Braconaj în jurul fructului oprit / 17
Imaginea nu este Cuvânt / 23
Capitalismul spectacolului și imperialismul imaginii:
iluzia întâlnirii cu Dumnezeu / 27
Facerea vizibilă a Invizibilului sau secularizarea / 33
Duhul minții și mirosul gurii ca oul clocit / 37
„Unșii Domnului” și ereticii / 43
Mântuire sau transmitere / 49
Credința nu-i religie / 55
De la mesajul lui Isus la cel al lui Pavel / 63
Fundamentalismul / 69
Apariții divine în videoclipuri trucate / 79
Sectarismul / 85
Meme-uri religioase / 91
Competența spirituală / 95
Lăcașuri de cult și temple virtuale în metavers / 101
Funcția simbolică și politică / 109
Filtre religioase pe rețelele sociale / 119
Icoana / 125
Fenomene spirituale virale în jocurile video / 133
Moaștele / 141
Aplicații de rugăciune și meditație cu realitate virtuală
(VR) / 147
Ofrande și zecimi / 153

logic, ci mai ales pe cel al comunicării, ca proces de producție de sens. Pentru a lăsa, în cele din urmă, să vibreze în fiecare dintre noi actualitatea permanentă a dorinței noastre ontologice de a ne înclina în fața materialului.

Despre ce vorbim

Materialismul este un fel de a gândi lumea care se caracterizează prin faptul că respinge realitatea ordinului spiritual admitând doar materia ca unică realitate. Chiar dacă a apărut abia în secolul al XVIII-lea, cuvântul „materialism” este însă folosit și cu referință la filosofii anterioare apariției cuvântului. Astfel, sunt considerate ca fiind materialiste filosofia antică ale primilor atomiști Leucip și Democrit, cea a lui Epicur pentru care și sufletul este material sau cea a stoicilor care afirmau că tot ceea ce este real nu poate fi decât corporal, Dumnezeu fiind suflare în flăcări. Pe fondul estompării relative a puterii religioase, în epoca iluminismului, materialismul s-a dezvoltat în principal cu La Mettrie, care refuză dualismul cartezian păstrând însă mecanismul său care îi permite să gândească omul ca o mașinărie, cu Diderot, Helvetius sau Holbach. În secolul al XIX-lea, materialismul, deși condamnat de Comte, își atribuie adjectivul de „științific”. Tot în această perioadă, Marx și discipolii săi au dezvoltat împotriva idealismului lui Hegel, un materialism „dialectic” și „istoric” care postulează că lupta de clasă pentru posesia mijloacelor de producție este forța motrice a istoriei, iar ideile unei anumite epoci sunt considerate ca fiind cele ale clasei care posedă mijloacele și care domină.

Materialismul religios este, la prima vedere, o manieră paradoxală de a vedea lumea deoarece îmbină două noțiuni în principiu opuse: materialismul, care subliniază importanța obiectelor materiale și a lumii fi-

zice, și religia, care se concentrează în general pe aspectele spirituale și transcendente ale vieții. Mai exact, materialismul religios subliniază relația dintre credințele religioase și lumea materială, remarcând importanța acordată de credincioși, dar și de necredincioși obiectelor fizice și ritualurilor tangibile în practica religiei. Este un curent de gândire a lumii nu numai larg, dar și complex, care consideră modul în care oamenii își trăiesc și își practică credința în lumea materială. El acoperă atât filozofii care văd credințele religioase drept expresii ale realităților sociale și economice într-o manieră materială mai degrabă decât ca adevăruri transcendente, cât și teologii care nu neagă existența dimensiunii spirituale, dar care insistă că experiențele și practicile religioase trebuie să aibă manifestări concrete, materiale cum ar fi relicvele, obiectele sacre, ceremoniile liturgice, ofrandele materiale etc.

În universul gândirilor materialiste, „materialismul religios” este acea direcție care promovează ideea „credinței perceptive” și anume credința că noi vedem chiar lucrurile în sine. Despre această credință Merleau-Ponty scria: „Vedem lucrurile în sine, lumea este ceea ce vedem: formulele de acest fel exprimă o credință comună omului obișnuit și filosofului de îndată ce își deschide ochii, ele se referă la un fundament profund al „opiniilor” mute implicate în viețile noastre. Dar această credință este ciudată prin aceea că, dacă încercăm să o articulăm ca teză sau afirmație, dacă ne întrebăm ce suntem, ce este a vedea și ce este lucru sau lume, intrăm într-un labirint de dificultăți și contradicții.” (Merleau-Ponty, 1964, p. 21) Terenul acesta de dificultăți și contradicții are însă calitatea intrinsecă de a reuni în același loc, adică în materialism, atât pe scep-

tici cât și pe cei care cred. Un sceptic, asemenea lui Toma, crede doar ceea ce vede. Materialitatea corporală, existența sensibilă, vizibilă a lui Isus Hristos este fundamentul credinței lui în Hristos. Un credincios, în schimb, asemenea ucenicilor care în zorii zilei L-au văzut pe Isus mergând pe mare, vede doar ceea ce crede: „Când L-au văzut ei umblând pe mare, li s-a părut că este o nălucă și au țipat, pentru că toți L-au văzut și s-au înspăimântat” (Matei 6:45,50). Materialitatea fantomelor în care cred, în cazul acesta, este fundamentul credinței ucenicilor – ceea ce văd.

Problema cea mare a materialismului religios este că, prin definiție, credința există numai în absența vederii. Credința fuge de materialitatea imaginii. Ea se refugiază în auz, în auzirea cuvântului lipsit de materialitate. Pavel scria romanilor: „credința vine în urma auzirii, iar auzirea vine prin Cuvântul lui Hristos” (Romani 10:17).

Braconaj în jurul fructului oprit

Între a vedea și a auzi, materialismul religios este un fel de braconaj în jurul fructului oprit. Elementele universale prin care operează religia – Dumnezeu sau zei, binele și răul, credința – îi sunt locuri de pasaj clandestin, de trafic, de transformare a ceea ce nu se poate vedea în expresie materială, dependentă de forme și conținuturi morale. Cu simplă valoare de ilustrație, iată trei exemple grăitoare.

I

Când este vorba de braconajul de care se face vinovat materialismul în jurul ideii de Dumnezeu, ne-am putea gândi la producția universală de chipuri cioplite, la arta făuritoare de locașuri de închinare sau la industria religioasă de îmbrăcăminte sacerdotală de care a beneficiat omenirea din cele mai vechi timpuri și de care mai beneficiază și astăzi ca să dea o imagine dumnezeirii prin modelarea a tot felul de materiale. Acestea, desigur, sunt forme asumate – bricolaj sau artizanat – de materialism religios și vom reveni asupra lor mai târziu. Dar până la ele, până la legitimarea lor socială, ceea ce face comerț clandestin cu materialitatea în imaginarul denominațional este ceea ce justifică, în ultimă instanță, toate întrebările privind identitatea religioasă.

Braconajul liberului arbitru „de dorit să deschidă ochii”, această transgresare a limitelor originare ale creației, această contrafacere a realității, este un adevărat scandal intelectual care face din materialismul reli-

gios cel mai rău materialism din câte pot exista. El este obscur, insidios și vicios. El trece neobservat atunci când, de exemplu, un pastor sau un preot predică sau spune „fie că îți place sau nu, Dumnezeu există!”. El trece neobservat pentru că cel care vorbește astfel vorbește în calitate nobilă și respectabilă de avocat al lui Dumnezeu și nu contează că această calitate și-o asumă fără ca Dumnezeu să i-o fi cerut. O astfel de pledoarie este însă devastatoare. Ea Îl prezintă pe Dumnezeu ca pe o amenințare la adresa Duhului. În termenii lui Maurice Zundel „dacă materialismul înseamnă ceva, înseamnă aceasta: tratarea minții ca pe un lucru. Cel mai rău materialism este acesta: să ne închidă în această cămașă de forță a unei morale în contracurent care ne pune constant în conflict cu noi înșine punându-ne în conflict cu Dumnezeu. De îndată ce moralitatea se prezintă sub această formă, venind din afară, căzând din cer, dintr-un cer situat în spatele stelelor, această morală apare ca o încălcare a demnității umane, iar omul simte nevoia să se apere împotriva acestui fals Dumnezeu. Pentru că adevăratul Dumnezeu este păzitorul și garantul demnității noastre” (Zundel, 1986, pp. 66-67). Dumnezeu există prin sine și nu pentru că îi place sau nu materiei însuflețite pe care o numim ființă umană.

II

Omul, spre deosebire de animale, este creat să comunice cu Dumnezeu și cu semenii săi prin cuvânt ceea ce nu este același lucru cu imaginea. Aici găsim toată problematica eternei tensiuni dintre expresie și reprezentare. Nu este întâmplător faptul că, pentru a țese epopeea celor două cetăți – *civitas Dei* și *civitas terrena*

sau *diaboli* –, Augustin preferă pasaje din Biblie în care se găsește înfățișat un conflict, ceea ce nu este cazul când vorbește despre păcatului originar unde îi vede pe primii părinți încălcând împreună ascultarea cuvenită lui Dumnezeu. Refuzul de a asculta cuvântul și opțiunea ființei umane pentru cunoașterea binelui și răului prin imagine nu îl plonjează însă pe om în mod mecanic, consecutiv și fără scăpare în capcana materialismului religios care condiționează vizualitatea ființei de materialitatea ei. Omul poate să vadă și ceea ce este imaterial. Camil Petrescu în poezia *Ideea* mărturisea: „Eu am văzut idei. / Întâia oară, brusc, fără să știu, / De dincolo de lucruri am văzut ideea”. Iar în Biblie s-a scris: Ți s-a arătat, omule, ce este bine! Și ce alta cere Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubești mila și să umbli smerit cu Dumnezeul tău?” (Mica 6:8) Imaterialitatea binelui și a răului nu este sinonimă cu o inextricabilă condamnare a omului la închidere în materialism religios. El devine însă prada braconajului intelectual practicat de materialismului religios atunci când construiește imagini, asemenea lui Augustin, pentru a pune în scenă conflictul dintre bine și rău de tipul: „Tot cerul părea în agitație. Îngerii au fost aranjați în companii având în fruntea lor câte un înger care îi comanda. Toți îngerii erau agitați. Satana aducea insinuări împotriva stăpânirii lui Dumnezeu, dorind să se înalțe pe sine și nevrând să se supună autorității lui Îsus. Unii dintre îngeri simpatizau cu Satana în răzvrătirea sa, iar alții susțineau cu putere onoarea și înțelepciunea lui Dumnezeu în a-Î da autoritate Fiului Său. Și a fost ceartă între îngeri” (White, 1858, p. 17-18) Distorsiunea introdusă în cunoașterea binelui și a răului de către acest tip insidios de materialism religios prin punerea

În scenă a opoziției dintre cele două realități imateriale este însă deosebit de performantă pentru condiționarea activismului religios și politic. Toate punerile în scenă ale conflictului dintre bine și rău manipulează materia corporală și vizează modelarea ei morală prin atașarea spirituală la forme sociale. Materialismul religios nu urmărește atingerea idealului moral imaterial, dragostea. Imaterialitatea mântuirii este incompatibilă cu materialismul religios.

III

Același braconaj camuflat la umbra arborelui cu fructe interzise alimentează piețele confesiunilor religioase cu destabilizări seducătoare ale credinței. Pentru a infuza materie în imaterialitatea credinței, una dintre cele mai perfide căi este cea a comparației active cu știința până la legitimarea Cuvântului pe baza probelor. Ceea ce există tocmai în virtutea absenței vizibilității ființei este admis ca fiind adevărat pentru că a putut sau poate fi văzut. Arheologia biblică este, de exemplu, unul dintre aceste momente de braconaj perpetuat de materialismul religios împotriva credinței până la aneantizarea ei. Ajunge doar să observăm că în retorica promotorilor arheologiei biblice materialismul religios subordonează credința probelor materiale: „Putem afirma categoric că nicio descoperire arheologică nu a contrazis vreodată o referință biblică. Au fost făcute un număr mare de descoperiri arheologice care confirmă afirmațiile istorice făcute în Biblie, atât în linii mari, cât și în cele mai mici detalii” (Glueck, 1959, p. 31). Pentru că avem probe materiale, de ce mai avem nevoie de credință? A avea probe este o expresie a inutilității credinței. Pentru credință, știința nu poate servi drept bază sau

grilă de validare. Credința nu este consecutivă unor dovezi asemenea științei care validează concepte pe bază de probe tangibile. Cu toate acestea, materialismul religios organizează credința în jurul materialității obiectelor, corpurilor și relațiilor sociale. Astfel, atunci când o confesiune exhibă o dovadă a credinței, o face în sensul documentării unei doctrine printr-un dispozitiv material presupus a reprezenta, a face vizibilă imaterialitatea credinței.

Imaginea nu este Cuvânt

Până să nege total diferența dintre cuvânt și imagine, materialismul religios se mulțumește cu spațiul pe care îl poate ocupa în demersurile de punere în evidență a raporturilor cognitive și comunicaționale dintre idee și materie. Acest spațiu se întinde de la proximitatea cuvântului cu materialitatea textului până la comunitatea cognitivă funcțională a cuvântului cu imaginea, trecând bineînțeles prin convertirile cotidiene ale cuvântului în limbaj sau act.

Astfel, materialismul religios exercită o presiune asupra identității confessionale promovând, de exemplu, ideea că iudaismul, creștinismul și islamul, cele trei mari religii monoteiste, sunt religii ale cărții, ceea ce este total fals. Atât iudaismul cât și creștinismul sunt religii ale cuvântului. În iudaism Dumnezeu „zice și se face; poruncește și ce poruncește ia ființă” (Psalmi 33:9). Pentru creștini „la început era Cuvântul” (Ioan 1:1). În mod fundamental, creștinismul nu este o religie a Cărții și nici a cuvântului scris. *It is written*-ul predicatorilor care vorbesc ridicând Biblia în fața ascultătorilor lor fascinați de ce stă scris este emanația unui materialism religios infiltrat în identitatea creștinismului. Fascinația creștină veritabilă se produce în față Cuvântului și nu a textului. Origen, considerat părinte al bisericii din secolul al III-lea, afirma deja că acela care citește numai litera Evangheliei, dar rămâne surd la Cuvânt poate fi comparat cu un huliitor, deoarece Îl reduce pe Dumnezeu la chestiuni materiale. Cu toate acestea, asemenea lui Platon, materialismul